

L'impacte del turisme & reequilibri territorial. El cas de la Vall de La Massana - Andorra

Taller intensiu d'estiu ETSA (UPV) + ETSAB ETSAB (UPC)
16-22 juliol 2023 Barcelona-Andorra

1. OBJECTIU DEL TALLER - INTRODUCCIÓ

El taller té com a objectiu la dinamització i l'enfortiment de les economies locals dels nuclis urbans i rurals amb problemes de desequilibri territorial derivats del turisme i del despoblament. L'objectiu rau en repensar aquests assentaments tot cercant noves possibilitats que siguin innovadores mitjançant estratègies estimulants que incideixin específicament en els recursos propis de l'indret, en els seus teixits socials i en les seves dinàmiques econòmiques.

Aquest propòsit es pretén abordar mitjançant la implementació de noves maneres d'habitar, dinamitzant les economies de l'indret i incorporant nous usos i activitats compatibles amb les seves dinàmiques pròpies, i que permetin potenciar l'ocupació durant tot l'any, la gestió raonable dels recursos, la mobilitat, l'equitat d'oportunitats i la cohesió social. En conjunt es planteja de trobar un equilibri racional i estable entre la població, les dinàmiques socials, l'activitat econòmica i l'entorn, que permeti assolir el benestar i una bona qualitat de vida.

Tot plegat demana precisament lectures suggeridores, obertes i innovadores, però especialment transversals que permetin abordar de manera integral la problemàtica del despoblament i el reequilibri dels usos, i que haurà de confiar necessàriament en les complicitats, col·laboracions i participació de tots els agents implicats, conjuntament amb els governs locals. Una visió global i suficientment oberta del problema pot, sens dubte, aportar algunes pistes per garantir la recuperació i dinamització progressiva d'aquests nuclis i recuperar així el preuat equilibri estacional i territorial.

El Taller arranca a Barcelona, en la ETSAB de la UPC i a partir de la tercera jornada continua a Andorra, on es disposarà d'aules de treball.

2. MARC GENERAL DE REFLEXIÓ

En ple segle XXI, l'èxode rural no té aturador. El degoteig constant de població que migra del medi rural a la ciutat s'ha incrementat en les dues darreres dècades, de manera que els municipis de menys de mil habitants han perdut 140.000 en aquest segle, passant del 4% al 3% del total. Però les conseqüències del despoblament rural van molt més enllà del desequilibri demogràfic. L'abandonament de les tasques tradicionals com l'agricultura, la pastura i el manteniment dels boscos, contribueix a la desertificació i la pèrdua de biodiversitat, en definitiva, potencia els efectes del canvi climàtic de tot el sistema.

Altre fenomen d'alteració de l'ús del sòl és el relacionat en la activitat turística i la seva estacionalitat. Aquesta estacionalitat provoca desequilibris en la forma en que s'utilitza el territori, ja que durant uns mesos el territori té una alta ocupació que genera una alta demanda de serveis, però durant els mesos més freds, en sectors com Andorra, es produeix un canvi de demandes atès que el turisme d'hivern és sensiblement diferent del d'estiu.

Les estratègies d'intervenció per frenar el despoblament i per racionalitzar el ús del sòl són múltiples, des de la promoció de l'activitat econòmica i cultural a la preservació de la qualitat ambiental, però s'han d'abordar de manera integral en el territori i amb la participació de tots els agents socials, polítics i econòmics. El desenvolupament econòmic diversificat, basat en principis de sostenibilitat ambiental i qualitat alimentària, pot contribuir a la millora de la resiliència del sistema a escala territorial. Per altra banda, la fixació de població és important ja que garanteix la preservació de la seva cultura, és a dir, tradicions, gastronomia, edificació i els seus paisatges.

NOVES FORMES D'HABITAR

Fa 50 anys, la generalització de l'ús del cotxe va introduir en la vida dels individus una mobilitat no coneguda fins llavors. Això va suposar una tremenda transformació de les poblacions, els nous models d'habitatge es van traslladar als extraradis, van aparèixer les "ciutats-dormitori" i els centres urbans es van transformar en els llocs de treball, comerç i oci que ara coneixem i vivim com a habituals. En el medi rural, la millora de i la connectivitat amb les àrees metropolitanes va obrir la porta al despoblament rural i a l'arribada d'una nova població estacional d'origen urbà.

Una altra de les causes del canvi de la forma de viure es troba en un passat de fa poc més d'una dècada. Les noves tecnologies inverteixen la percepció de la mobilitat, i en contraposició a l'anterior, ara ja no és tan important ni tan necessària. Disposem de màquines que ens permeten realitzar multitud d'activitats sense haver de desplaçar-nos: tràmits administratius, treball, estudis, ...i no obstant això, aquesta situació incideix en una major necessitat de socialització i trobada

personal amb altres éssers humans i una millor i més intensa relació amb la naturalesa. Mentre que, a l'interior dels seus habitatges, els individus es fan més autosuficients i gelosos de la seua intimitat, en l'exterior intensifiquen la seua relació amb el medi i la societat.

Altrament, la situació en què avui ens trobem derivada del problema del COVID-19 fa que els nostres hàbits s'hagin vist fortament trasbalsats, on l'escala de valors s'ha vist durament sacsejada i on el teletreball i la necessària proximitat amb l'entorn natural siguin ara per ara valors molt més preuats, uns valors que precisament aquests nuclis turístics poden oferir i que fa que aquesta temàtica sigui en aquests moments absolutament pertinent i actual.

Sens dubte, aquesta nova realitat, sumatori de l'heretat i el que està en contínua evolució, tindrà la seva repercussió en l'evolució de les nostres poblacions. Per això, aquest Taller intensiu pretén propiciar una reflexió sobre noves maneres d'habitar i la seva relació amb els canvis de les poblacions rurals i turístiques, per a trobar mesures que puguin revertir el fenomen incipient de despoblament, a través de l'estudi de casos reals que puguin extrapolar-se a d'altres.

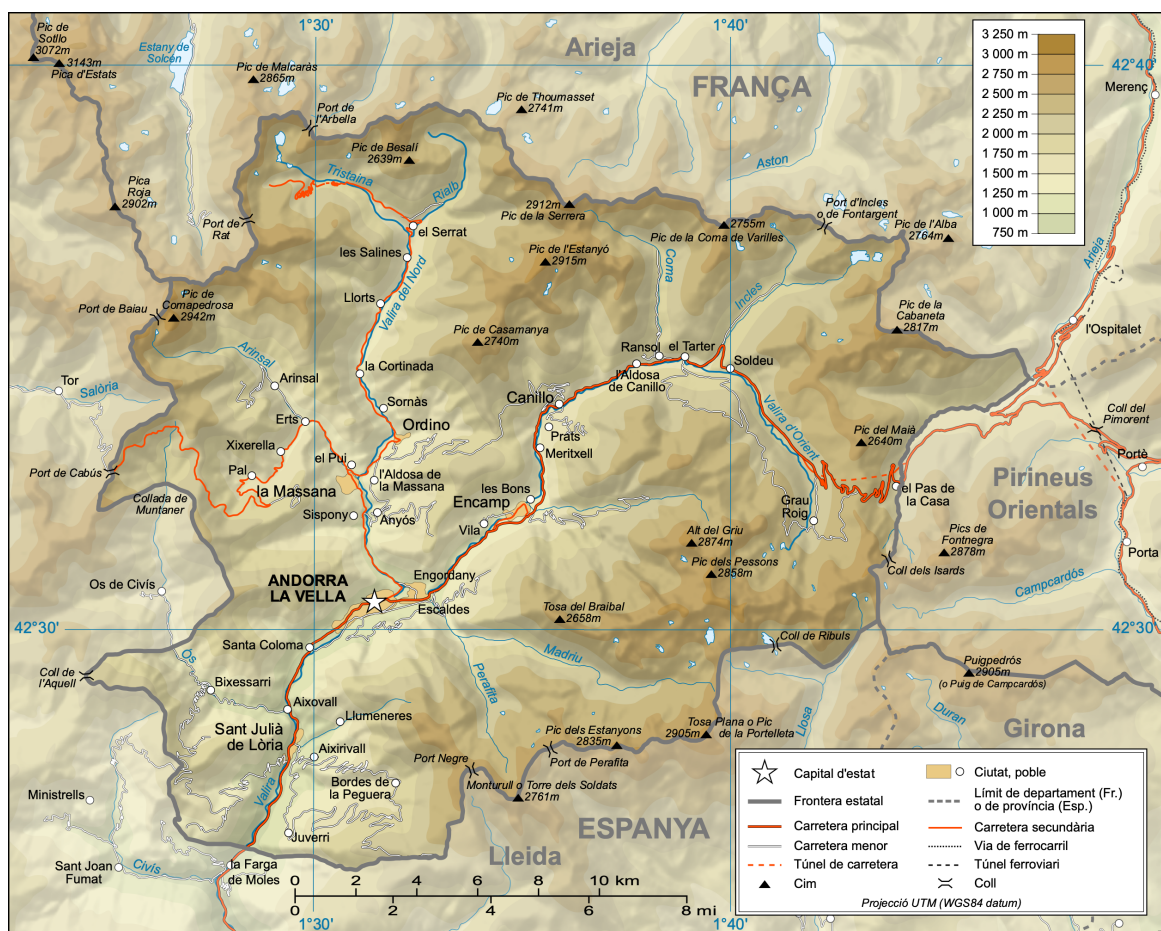
3. LLOC DE TREBALL. ANDORRA I LA VALL DE LA MASSANA

Andorra es caracteritza per posseir un entorn paisatgístic envejable amb un potencial al qual pocs territoris poden optar. L'entorn natural és un actiu importantíssim que dona peu a una àmplia oferta turística, tant a l'hivern com a l'estiu, i que provoca alteracions significatives en els usos temporals dels serveis. La població total d'Andorra està aprop dels 82.000 habitants, dels quals menys de la meitat són andorrans; això ens dona una lectura de l'important impacte de la població no autòctona.

Andorra havia estat un país petit i poc poblat de muntanya, però durant la segona meitat del segle XX va experimentar una explosió demogràfica extraordinària que ha provocat una intensa urbanització del territori sense precedents, i massa sovint sense planejament estructurant. Si bé el 1950 eren 6.000 habitants, el 1965 doblen la població (13.000), el 1975 la tornen a doblar (26.000), i el 1990 ho fan altra vegada (54.000), arribant a una estabilitat poblacional des del 2010 que supera escassament els 80.000 habitants.

Per la seva part, la Massana és una parròquia del principat d'Andorra. El seu nucli principal és el poble del mateix nom, amb una població aproximada d'uns 5.000 habitants. Altres 5.000 habitants estan distribuïts pels diferents nuclis rurals de l'entorn, a l'Aldosa, Anyós, Erts, Pal, Sispony i Arinsal, aquest darrer el més poblat d'aquests nuclis amb 1.700 habitants. Pal i Arinsal acullen les dues estacions del domini esquiable de Vallnord Pal-Arinsal.

La seva economia fins a mitjans del segle xx se centrava en la ramaderia i l'agricultura, especialment dedicada al cultiu de la patata i del tabac. Actualment queden pocs vestigis d'aquest passat. Avui en dia, la base econòmica de la parròquia és el turisme (sobretot hivernal), el comerç i el sector immobiliari. La Massana disposa de tots els serveis propis d'un centre turístic i un servei d'autobús que la comunica amb les parròquies veïnes.

CASOS D'ESTUDI

Per tal de tractar les temàtiques de treball, es proposen tres àmbits per desenvolupar els projectes, i que han de formar part d'una mateixa proposta estructural. Això vol dir que cada grup haurà d'abordar els tres àmbits i desenvolupar un discurs conjunt, i podrà al mateix temps desenvolupar amb més detall un dels tres àmbits proposats.

ÀMBIT 1: L'eix de La Massana

Aquest sector haurà de contemplar un discurs dual entre la carretera principal (CG3) i l'alternativa menys estructural del camí ral que té un traçat tangent al riu Valira d'Orient. El projecte haurà de repensar la secció d'aquest camí, al mateix temps que dotar-lo de sentit i de nous usos per tal de que deixi de ser un darrer del teixit urbà, i funcioni com a complement de l'activitat principal de l'avinguda Sant Antoni (el carrer principal). Caldrà tenir present les connexions entre els dos eixos, i resoldre adequadament el parell de forces i els punts importants de contacte.

ÀMBIT 2: L'eix de connexió entre La Massana i Ordino

Aquest traçat haurà de resoldre adequadament els accessos a ambdues poblacions, i repensar aquest eix de connexió racionalitzant i donant sentit als usos a peu de carretera. La proposta haurà de contemplar un adequat servei peatonal i de bicicletes, i haurà de tenir en consideració els diferents paisatges i la seva qualitat a través d'intervencions respectuoses amb l'entorn i orientades a estructurar i endreçar el tram.

ÀMBIT 3: El nucli d'Ordino

Aquest àmbit haurà de donar sentit a l'accés al nucli, i haurà de buscar estratègies que permetin una reestructuració del nucli mitjançant la incorporació de nous usos i activitats, així com la reconsideració dels accessos i el replanteig de les ofertes residencials, cercant resultats que tendeixin cap a la cohesió social i les activitats comunitàries, tenint en consideració els elements patrimonials i els valors urbanístics de la població, respectant en la mesura del possible les planes conreades properes als nuclis.

4. OBJECTE DEL PROJECTE

L'objectiu del taller és introduir als estudiants en les problemàtiques socio-espacials dels àmbits rurals sotmesos als impactes del turisme, a partir de l'anàlisi de dos municipis: La Massana i Ordino. El projecte plantejat haurà de desenvolupar les següents qüestions:

- **Analitzar** la realitat existent per a conèixer el lloc i la població sobre el qual es realitzarà la proposta, quines condicions i característiques té com a lloc únic i com a part d'un àmbit més ampli en la població objecte d'estudi.
- **Comprendre** per a extrapolar els condicionants del lloc, les característiques que han de ser respectades, protegides o potenciades i els problemes que es plantegen com a repte a solucionar.
- **Aplicar recursos coneguts o plantejar nous sistemes** que potencien la creació d'un espai públic més dinàmic en els dos àmbits plantejats.
- **Identificar i formalitzar** les necessitats dels habitants de la població del futur immediat, tractant de traslladar aquests requeriments als nous sistemes habitacionals del projecte, a través de la reinterpretació i millora de l'habitatge tradicional.
- **Sintetitzar** totes les reflexions anteriors i elaborar un projecte d'espai públic i

d'edificació residencial concret; confeccionat, discutit i consensuat pels alumnes mitjançant el desenvolupament del treball en grup.

L'aproximació es realitzarà des de dues perspectives, en primer lloc, tenint en compte els **dèficits de l'oferta residencial** a cada emplaçament. El mercat immobiliari a la comarca està condicionat especialment per l'embat de les activitats turístiques, que limiten la diversitat d'oferta residencial.

En segon lloc, una de les conseqüències d'aquests embats és la manca d'una distribució equitativa dels serveis i la reduïda representativitat dels espais públics, així com una reduïda intencionalitat compositiva dels espais.

Per tant, s'estableixen aquests dos reptes:

REpte 1

Proposta d'un model alternatiu d'habitatge que doni solució a la problemàtica observada en cada un dels emplaçaments, dirigida al grup de població que es consideri necessari atraure, per a millorar l'equilibri econòmic i social del municipi.

REpte 2

Proposta d'un sistema d'espais públics de caràcter local que estigui equipat i preparat per allotjar serveis públics equilibrat. Caldrà garantir l'accessibilitat tant dels habitants de la localitat com dels turistes.

La comprensió del lloc, i de la seva realitat física, social, històrica i cultural és necessària per a abordar el projecte urbà proposat, sent en la base de qualsevol proposta d'intervenció. Per això, les propostes han de prestar especial atenció al disseny de l'espai públic i la seva relació amb la manera de viure en cada lloc. Treballar en aquesta escala intermitja, sovint oblidada, permet millorar la necessària articulació entre arquitectura i espai públic.

5. GRUPS DE TREBALL

Un dels objectius del taller intensiu és propiciar que els professors i estudiants de les dues Universitats esmentades treballen de manera conjunta, compartint els seus coneixements i els

seus punts de vista. Els estudiants formaran grups de quatre persones (2 UPV + 2 UPC). Hauran d'interactuar amb els veïns i veïnes de La Massana i Ordino per a conèixer les seves opinions i poder fer suggeriments i propostes. Hi haurà una presentació final de treballs, on també es desenvoluparan les sessions de treball en grup. Totes les activitats estaran tutelades i acompanyades pels professors participants de totes dues Universitats.

6. FASES DEL PROJECTE, TASQUES I DOCUMENTACIÓ

El treball inclourà els passos previs necessaris per al projecte, des de la comprensió local, a través de l'anàlisi urbana i social fins a les propostes d'intervenció. Tant el caràcter de l'anàlisi com el marc general de reflexió seran exposats i guiats en les classes teòriques introductòries. Amb posterioritat a l'anàlisi, el projecte es desenvoluparà en dues etapes, concepte i proposta. Per a organitzar el treball a realitzar en cada etapa del projecte, s'han planificat diferents tasques. El termini d'aquestes tasques, així com la documentació exigida en cadascuna d'elles, es concreten en la següent agenda:

JORNADA 00: Barcelona, 16 de Juliol de 2023.

Arribada dels estudiants de València a Barcelona i sopar de benvinguda (per confirmar).

SESSIÓ 1: Barcelona, 17 de Juliol de 2023.

Matí 9:30 a 13:30h

01_Conferències/Classes teòriques: Aula CS1

C01_ Benvinguda del director de l'ETSAB, Félix Solaguren

C02_ Andorra en context, i una mirada particular, Sergi Llobregat

C03_ La lectura del Col·legi d'Arquitectes, Sònia Palau (per confirmar).

02_ Introducció al workshop i Formació de grups.

Tarda 15:30 a 19:00h

03_ Classe taller: Reflexió sobre el marc teòric. Primers esbossos conceptuals.

TASCA 01: Reflexió, inici de l'anàlisi, primeres idees. **Lliurament:** dilluns 17 de juliol, 18:30h

Documentació requerida: dibuixos i esquemes que expliquen les reflexions sobre l'anàlisi i els primers esbossos conceptuals (dibuixos, diagrames, mapes conceptuals).

Lloc: ETSAB. Aula CS1

SESSIÓ 2: Barcelona, 18 de Juliol de 2023.

Matí 9:30 a 13:30h

01_Visita: Eix verd, St Antoni i superilles.

02_Taller (11:30h)

Tarda 15:30 a 19:00h

03_Classe Taller: Anàlisi territorial i urbana i establiment de la idea. Revisions dels professors.

04_Presentació gràfica i oral per explicar la idea del projecte.

TASCA 02: Anàlisi urbana i ideació. *Lliurament:* dimarts 18 de juliol, 18:00h
Documentació requerida: dibuixos conceptuals, fotomuntatges i models conceptuals per a mostrar els resultats de l'anàlisi i la idea de la proposta. *Format:* A4 / A3 + Presentació oral.
Lloc: ETSAB. Aula CS1

SESSIÓ 3: La Massana, 19 de juliol de 2023.

Matí 8:30 a 13:30h

01_Desplaçament a Andorra. Sortida de l'autobús a les 8:00h de l'ETSAB.

02_Vista a La Massana i Ordino.

Tarda 15:30 a 19:00h

03_Classe Taller.

TASCA 03: Desenvolupament de la idea. *Lliurament:* dimecres 19 de juliol, 18:30h
Documentació requerida: plànols i croquis, fotomuntatges i model que desenvolupi la idea. *Format:* A4 / A3 i maqueta.
Lloc: **Per determinar**

SESSIÓ 4: La Massana, 20 de juliol de 2023.

Matí 9:00 a 13:30h

01_ Classe taller. Desenvolupament de la proposta.

Tarda 15:30 a 19:00h

02_Classe taller. Desenvolupament detallat de la proposta. Revisions del professors.

TASCA 04: Definició de la proposta.

Lliurament: dijous 20 de juliol, 19:00h

Documentació requerida: Plantes generals (E: 1000/2000), Plànols detallats (definició de l'espai públic projectat i definició de la proposta d'habitatges), Vistes de vianant (que expliquen el paisatge urbà) i vistes dels habitatges.

Lloc: **Per determinar**

SESSIÓ 5: La Massana, 21 de juliol de 2023.

Matí 9:00 a 13:30h

01_Taller de treball sobre la materialització de la proposta i preparació de la presentació.

Tarda 17:00 a 19:00h

02_Presentació pública de la proposta final

TASCA 05: Presentació final.

Lliurament: divendres 21 de juliol, 17:00h

El lliurament final serà en format digital: 1 panell A1 + presentació power point

Lloc: **Per determinar**

JORNADA 06 DISSABTE 22 DE JULIOL: Fi del Taller i viatge de tornada a Barcelona/València.

7. ASPECTES RELLEVANTS I CRITERIS D'AVUACIÓ

La valoració de les propostes tindrà en compte fonamentalment els següents aspectes:

- Profunditat de l'anàlisi crític i de les reflexions del grup respecte de la situació actual dels dos emplaçaments.
- Adequat plantejament dels problemes detectats, els reptes i les possibles solucions.
- Adequació de la proposta urbana i residencial a l'anàlisi crític realitzat així com la seva capacitat per a resoldre els problemes detectats.
- Capacitat de la proposta per a donar resposta a les necessitats dels diferents grups socials entrevistats, i a les previsions per al futur.
- Qualitat de l'espai públic urbà projectat.
- Qualitat i caràcter innovador de la proposta residencial projectada.

8. BIBLIOGRAFIA

Sobre espai públic:

- AA.VV. Barcelona espai públic. Ajuntament de Barcelona. 1993
- AA.VV. Public Places. Urban Spaces. Oxford, Architectural Press, 2004.
- CULLEN, Gordon. El Paisaje urbano. Ed. Blume, 1974
- GEHL, J. GEMZOE, L. Nuevos espacios urbanos. Barcelona, Gustavo Gili. 2002
- KOTTAS, Dimitris. Plazas y entornos urbanos. Links, 2007.
- LYNCH, Kevin. La imagen de la ciudad. Infinito. Buenos Aires. 1966
- LYNCH, Kevin. ¿De qué tiempo es este lugar? Gustavo Gili. Barcelona. 1972
- ROWE, C. Ciudad collage. Gustavo Gili. Barcelona, 1981
- Revista PAISEA nº002. Parque urbano = urban park. 2007.
- Revista PAISEA nº004. La calle = the street. 2008.
- Revista PAISEA nº009. La plaza = public square. 2010.
- Revista A+T nº27. In common III. Colective Spaces. Espacios colectivos. 2006
- Revista A+T nº25. In common I. Espacios publicos. 2005
- Revista A+T nº53 Is this rural. Architecture Markers in the Countryside. 2020
- Revista A+T nº54 Is this rural. Culturing the Country, Cultivating the City.2021

Revista A+T nº55 Is this rural. The intermediate. 2021

Revista VIA nº9. Espacios urbanos. 2001

Revista Quaderns nº 228. Paisajes urbanos. 2001

Sobre noves maneres d'habitar:

ÁBALOS, Iñaki. La buena vida. Visita guiada a las casas de la modernidad. Gustavo Gili. Barcelona. 2000

ABALOS & HERREROS. "Si queremos cambiar nuestra forma de pensar y proyectar viviendas"..

ABALOS & HERREROS. Áreas de impunidad. Actar. Barcelona.

FALAGÁN, David H.(ed) Innovación en vivienda asequible, Barcelona 2015-2018. Ayuntamiento de Barcelona, Barcelona, 2019.

MARTI ARIS, Carlos. "La casa y la ciudad, realidades inseparables" en A & V nº56. Madrid, 1995.

MONTANER, J.Maria & MUXÍ, Zaida (ed). Habitar el presente. Vivienda en España: sociedad, ciudad, tecnología y recursos. Ministerio de Vivienda, Madrid, 2006

SMITHSON, Alison & Peter. Cambiando el arte de habitar. Gustavo Gili. Barcelona. 2001

VV.AA. Nuevos modos de habitar. C.O.A.C.V. Valencia 1996

VV.AA. Vivienda y espacio doméstico en el siglo XXI. La casa encendida. Madrid, 2008.

Procesos colectivos de vivienda: <http://www.masqueunacasa.org/es/>

La Borda: Cooperativa d'habitatge: <http://www.laborda.coop/es/proyecto/arquitectura/>

Satt Arquitectura Abierta: <https://satt.es>

The Right to Dwell - Manifesto for an Affordable City:

https://issuu.com/katlotz/docs/rtd_book_single_pages_final

Professorat

UPV

Ivan Cabrera

Carmen Ferrer

Ángel Martínez

UPC

Jordi Franquesa

Inès Aquilué

Joan Moreno